

(Быцава Беш.); *Чаго ты равеш , як равула ?!* (Паўазер’е Беш.) [1; 2]. Адзначаны ў гаворках прыметнік **рыкасты** ‘злы, сварлівы, грубы’: *Ну твая свякрова, ну рыкастая баба!* (Глава Шум.) [2]. Выяўлены сінанімічны рад экспрэсіўных дзеясловаў: **нагрánaць, разя́ніцца, назявіць** ‘накідвацца на каго-н. з лаянкай, патрабаваннямі; накрычаць; сварыцца’: *Не люблю, як нявестка на сына нагрána ець.* (Пліса Глыб.); *Калі мая свякруха разя́ніцца, то ўжо доўга не сунінеш.* (Папоўка Сен.); *Трэба разабрацца, а назявіць паспееш.* (Вярцінскія Паст.) [2]. Для характарыстыкі тых, хто злосна крычыць і сварыцца, на Віцебшчыне выкарыстоўваюць фразеалагічны выраз **раўці дзічку**: *А ён равé дзічку на ўсё сяло.* (Яблынка Тал.) [2].

Такім чынам, даследаванне фактычнага матэрыялу паказала, што ў гаворках Віцебшчыны бытуе пласт экспрэсіўна афарбаванай, стылістычна зніжанай, самабытнай лексікі, якая выяўляе адмоўнае стаўленне народа да такіх заганных з’яў, як подласць, ашуканства, падман, пляткарства, сварлівасць і інш. Дадзеныя лексемы ўтвараюць сінанімічныя рады і мікрагрупы і прадстаўлены з граматычнага пункту гледжання назоўнікамі, дзеясловамі, зрэдку прыметнікамі і фразеалагізмамі, якія раскрываюць адмоўны аспект маральна-этычных паводзін чалавека ў сям’і і грамадстве.

Літаратура

1. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2012. – Ч. 1. – 304 с.
2. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / А.С. Дзядова (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2014. – Ч. 2. – 358 с.
3. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т./ Ю.Ф. Мацкевіч (рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979. – Т. 1. – 512 с.
4. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т./ Ю.Ф. Мацкевіч (рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – Т. 5. – 563 с.

А.С. Дзядова (Віцебск)

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦЫФІКА МОЎНЫХ СРОДКАЎ АБ’ЕКТЫВАЦЫІ КАНЦЭПТУ “НАРОД” У ПАЭЗІІ РЫГОРА БАРАДУЛІНА

На сучасным этапе развіцця беларускага мовазнаўства навуковыя інтарэсы многіх айчынных даследчыкаў характарызуюцца перамяшчэннем у сферу этналінгвістычнага аналізу моўных з’яў, звязаных з апісаннем нацыянальнай карціны свету нашага народа. Не з’яўляюцца выключэннем і мастацкія тэксты, якія выступаюць адным са шляхоў спасціжэння этнакультурнай адметнасці беларусаў. У апошні час мова мастацкай літаратуры ўсё часцей выступае ў якасці аб’екта даследавання кагнітыўнай лінгвістыкі і лінгвакультуралогіі.

У рэпрэзентацыі канцэптасферы Р. Барадуліна адно з цэнтральных месцаў займаюць моўныя сродкі, што аб'ектывуюць канцэпт “народ”, які з'яўляецца адным з ключавых канцэптаў у беларускай мастацкай літаратуры. Гэтае лінгваментальнае ўтварэнне знаходзіць моўную рэпрэзентацыю ад першага зборніка паэта “Маладзік над стэпам” (1959 г.) да апошняй кнігі “Вушацкі словазбор” (2013 г.).

У мове творчай спадчыны Р. Барадуліна народ і чалавек даволі паслядоўна рэпрэзентуюцца праз вобраз дрэва як сімвала еднасці ўсяго людскога роду і вечнасці жыцця. Так, паэт слушна зазначае: *Я – інтэрнацыяналіст / І ў шумнай кроне чалавецтва / З тутэйшай галінкі ліст* [1, с. 137]. На думку аўтара, усе людзі з'яўляюцца родзічамі, пра што сведчыць ужытая ім метафара *шумная крона чалавецтва*, у семантыцы якой рэпрэзентуецца думка адносна таго, што кожны народ – гэта асобная галінка, а кожны лісток – гэта чалавек. З прыведзенага прыкладу вынікае, што ў свядомасці Р. Барадуліна ўсё чалавецтва паўстае ў вобразе дрэва, кожная з галінак якога – гэта той ці іншы народ. Гэтым метафарычным вобразам сцвярджаецца ідэя роднасці ўсіх народаў на Зямлі.

Беларускі народ – гэта самастойны, самабытны народ з уласцівымі яму пэўнымі звычкамі, традыцыямі, асаблівасцямі светапогляду, рысамі характару, нормамі моўных паводзін і этыкету. У мове сваіх паэтычных твораў Р. Барадулін за кошт выкарыстання лексічных адзінак і ўстойлівых словазлучэнняў, а таксама яркіх, трапных і запамінальных метафарычных выразаў вельмі дакладна апісвае спецыфічныя асаблівасці менталітэту беларусаў. Так, адной з вызначальных рыс беларускага этнічнага характару з'яўляецца працавітасць. Цягавітасць, працалюбства, загартаванасць у працы ва ўсе часы высока цаніліся ў беларусаў. Гэта пацвярджае ўжытая майстрам слова семантычна ёмістая метафара з *сёмым потам кнігу ворыва гарталі*, дзе ён вельмі трапна называе ворную зямлю *кнігай ворыва*: *Я – арыец, / Гэта значыць з аратаяў. / На зямлі жылі не для харчоў, / З сёмым потам кнігу ворыва гарталі* [2, с. 108]. Паэт не без гонару за свой народ заяўляе, што паходзіць з працоўнай сялянскай сям'і. Праца на зямлі для яго, як і для большасці беларусаў, з'яўляецца своеасаблівай школай жыцця. І гэта невыпадкова, бо аснову гаспадарчай дзейнасці нашага народа з даўніх часоў складала земляробства: *Надзеяй жыве земляроб, хлебароб, / У рабстве надзённага хлеба* [3, с. 43].

Для таго, каб паказаць працавітасць свайго народа, Р. Барадулін даволі часта выкарыстоўвае метафарычныя выразы, у структуры якіх утрымліваюцца такія побытавыя назвы з нацыянальна-культурным кампанентам значэння, як *плуг, ток, цэп, сноп* і інш., якія рэпрэзентуюць асноўныя прылады сельскагаспадарчай працы беларусаў, што адлюстравана ў наступных прыкладах: *Ад плугоў, а не ад мечоў мазалі* [3, с. 55]; *На такую свой лоб не кволіць цэп* [3, с. 10]; *Сноп засватаў ніву* [3, с. 10]. Выступаючы як выразнік нацыянальнага светапогляду, паэт дае

наказ сваім землякам: *Адай усё, што ёсць у цябе, / Раллі – субботы, гоням – нядзелі. / Старайся раничай у сяўбе...* [3, с. 41].

Для стварэння сацыяльнага партрэта беларусаў, якія ніколі не шукалі лёгкіх шляхоў у жыцці, Р. Барадулін ужывае цікавы і трапны наватвор *Селянінавічы: Шукалі работы самай цяжкой / Ільновалосыя Селянінавічы* [4, 3, с. 321]. Эпітэт-неалагізм *ільновалосыя (Селянінавічы)* змяшчае ў сабе выразны нацыянальна-культурны кампанент значэння, у якім утрымліваецца характарыстыка нашага народа як надзвычай працавітай сялянскай нацыі і рэпрэзентуецца адна з яго найважнейшых антрапалагічных адзнак – светлы колер валасоў, якія ў аўтара асацыіруюцца з ільном – дастаткова распаўсюджанай сельскагаспадарчай культурай на тэрыторыі Беларусі. Р. Барадулін невыпадкова называе беларусаў *бульбянікамі: Мы – бульбянікі, / Не абраза / Гэта фраза* [7, с. 291]. Паэт зазначае, што бульба “з намі ідзе вякамі”. На яго думку, менавіта бульбе беларусы “абавязаны” сваёй вынослівасцю і трываласцю: *Думаем, ад крухмалу / Мы не гнемся, як і каўнерыкі!* [7, с. 291].

Праўдзівасць, сарамлівасць і сціпласць, шчырасць і стрыманасць у паводзінах заўсёды выступалі ў якасці каштоўнасцей арыенціраў беларусаў і вызначалі іх сярод прадстаўнікоў іншых этнасаў: *Крывічы крывіць душой / Не мелі моды* [3, с. 55]. Гэтыя рысы характару высока цаніліся і з боку землякоў Р. Барадуліна, а таму “*на тых, хто шарахаўся зайцом у хлудзе, пазіралі з дакорам, бо вышэй над усім ушацкія людзі ставілі сорам*” [4, 3, с. 153]. Такія вызначальныя рысы нашага нацыянальнага характару, як самаахвярнасць і гасціннасць, вернасць у сяброўстве, выяўляюцца ў вершы “Мы – беларусы”: *Мы больш сваёй ахвярнасцю вядомы, / Мы, беларусы, / Мы – народ такі... / Мы ўсім сваёй гасціннасцю вядомы, / Надзейныя сябры і дружбакі... / Гатовы ўсё аддаць – / І тым багаты, / Мы, беларусы, / Мы – народ такі* [6, с. 171].

Як вядома, станоўчую ацэнку ў нацыянальнай карціне свету нашага народа атрымаў такі тып моўных паводзін, які характарызуецца стрыманасцю і праўдзівасцю, што і рэпрэзентуецца ў наступным моўным кантэксце: *Трымайся, рабро, хоць не соладка. / Гаварыць – серабро, маўчаць – золата* [4, 3, с. 63]; *Хлеб з соллю еш, / – а праўду рэж!* [4, 3, с. 285]. Не былі ў пашане ў нашага народа крывадушнасць і фанабэрыстасць: *Калі хто ў шляхту ціснуўся... / З яго кпілі ўсмак* [4, 3, с. 153].

Пранікаючы ў глыбіні народнай самасвядомасці, паэт дае станоўчую характарыстыку беларусам, для большасці якіх ніколі не было ўласціва выхваляння і саманадзейнасць: *Саміх сябе хваліць нам не з рукі* [4, 1, с. 462], заўважаючы таксама і пэўныя недахопы ў нацыянальным характары, у тым ліку гістарычнае бяспамяцтва: *Ахвотна забываем, што мы, / Хто мы. / Згадаюць нашай памяці вякі!* [4, 1, с. 462].

Добрачыслівасць, як адна з вызначальных ментальных рыс беларусаў, рэпрэзентуецца праз трапныя народныя выразы: *І па-вушацку*

зноў я хачу пажадаць сваяку, / Каб даў яму Бог здароўя у **ручкі, у ножкі і паміж рог трошкі** [4, 3, с. 125]; *Пажадалі брату Іваньку, / бы з казкі герою, у дарожным настроі: / – Вялік расці, дзевак басці* [4, 3, с. 157].

У моўнай тканіне барадулінскіх твораў дастаткова часта сустракаюцца выразы, якія сведчаць пра гасціннасць беларусаў, а таксама трывалыя застольныя традыцыі, асабліва на вёсцы: *Позна прыйдзеш / – Ласкава скажуць: / – Хлопец не жвавы, / Каб шырэй ступаў, / Дык на чарку б папаў! / Пояць хмельнай сытою, / кормяць стравой сытою. / Адразуць акрайчык, / Каб быў сын Мікалайчык* [4, 1, с. 39]; *Традыцый многа павялося./ Між іншых я люблю адну, / Калі – ці то зімой, ці ўвосень / – Сусед суседа шчыра просіць / На навіну, на свежыну* [4, 1, с. 22].

Для Р. Барадуліна беларускі народ – гэта яшчэ і яго суседзі, родныя і сваякі паэта: *Забытая радня, / Мае сябры, суседзі / Не ў невядомым недзе – / Усе ўва мне / Штодня* [1, с. 11]. Вясковым жыхарам спрадвечу былі ўласцівы цесныя стасункі і блізкія, часта сяброўскія адносіны ў паўсядзённым жыцці, што і падкрэсліваецца ў вершы “Дома”: *Тут ні адзін не абміне, / Пагутарыць і распытае. / І як жыццё, і як настрой, / І чым я маю пахваліцца... / Зайшоў бы на бліны, – парой / Мне кіне цётка-жартаўніца* [4, 1, с. 13].

Варта адзначыць, што рэпрэзентацыя этнічных адзнак нашага народа даволі часта праводзіцца аўтарам на прыкладзе яго аднавяскоўцаў, таму невыпадковым з’яўляецца тое, што ён уводзіць у паэтычны кантэкст так званы вобраз “*ушацкіх людзей*” – сваіх землякоў, праз паводзіны і асаблівасці характару якіх выяўляюцца найважнейшыя рысы беларускай ментальнасці і нацыянальнае аблічча нашага народа. Так, адмоўную характарыстыку “*ўшацкіх людзей*”, у тым ліку неадукаванасць і п’янства некаторых з іх сустракаем у наступных радках: *Наогул паэзіі тут не чытаюць – / Ані класічнай, ані навейшай... / Па выпітай гарэцы / Раён наш займае першае месца ў вобласці* [4, 3, с. 11]. Між тым аўтар падкрэслівае працавітасць ураджэнцаў Ушаччыны: *Землякі мае выпіць могуць, / Але і не зломкі на працу* [4, 3, с. 11].

Нягледзячы на шматлікія перашкоды і навалы, якія выпалі на долю нашага вольналюбівага народа, беларусы з годнасцю вытрымалі ўсе цяжкасці і выпрабаванні і ў выніку дасягнулі сваёй незалежнасці. Таму паэт слухна заўважае: *Дух сыціць / Скіба волі аржаная* [3, с. 71]. Аптымістычны сэнс закладзены аўтарам таксама ў наступным паэтычным радку, дзе не дапускаецца нават і думкі пра тое, што беларускі народ як самастойны этнас можа знікнуць з этнічнай карты свету: *У дзяжы гісторыі вякі / Пакідаюць на завод рашчыну / Нацыі* [5, с. 85].

Такім чынам, моўныя сродкі, праз якія рэпрэзентуецца канцэпт “народ” у паэзіі Р. Барадуліна, выяўляюць не толькі дамінантныя рысы беларускай ментальнасці, але і адметнасці па-свойму спецыфічнай нацыянальнай карціны свету нашага народа, сведчаць пра яго

прыналежнасць да пэўнага этнакультурнага арэалу, геаграфічнай і гістарычнай прасторы. Даследаванне моўных кантэксты з твораў паэта дапамагаюць выявіць стэрэатыпы нацыянальнай свядомасці і этнапсіхічныя адметнасці беларусаў як самастойнай нацыі, асаблівасці іх гістарычнага мінулага, гаспадарчай дзейнасці і традыцыйнай культуры.

Літаратура

1. Барадулін, Р.І. Вечалле / Р.І. Барадулін. – Мінск: Маст.літ., 1980. – 335 с.
2. Барадулін, Р. Выбраныя творы / Р. Барадулін; Уклад., прадм., камент. М. Скоблы. – Мінск: Кнігазбор, 2008. – 600 с.
3. Барадулін, Р. Евангелле ад Мамы: Кніга паэзіі / Р. Барадулін. – Мінск: Маст.літ., 1995. – 462 с.
4. Барадулін, Р.І. Збор твораў: У 4 т. / Р.І. Барадулін; Прадм. Сёмуха В.С. – Мінск: Маст.літ., 1996–2002. – Т. I – III.
5. Барадулін, Р. Міласэрнасць плахі: Кніга паэзіі / Р. Барадулін. – Мінск: Маст.літ., 1992. – 302 с.
6. Барадулін, Р.І. Руны Перуновы: выбр. творы / Р.І. Барадулін. – Мінск: Радыёла-плюс, 2006. – 496 с.
7. Барадулін, Р. Трэба дома бываць часцей...: Выбраныя старонкі лірыкі / Р. Барадулін; прадм. В. Быкава. – Мінск: Маст.літ., 1993. – 352 с.

Д.В. Дзятко (Мінск)

ВІЦЕБСКАЯ НАВУКОВАЯ ШКОЛА ВА ЎСХОДНЕСЛАВЯНСКАЙ ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ТЭРМІНАГРАФІІ

Усходнеславянская лінгвістычная тэрмінаграфія за некалькі дзесяцігоддзяў свайго развіцця мае дастаткова важныя здабыткі. Беларускімі, рускімі і ўкраінскімі вучонымі, пачынаючы з 1908 г., калі І. Агіенкам быў апублікаваны “Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її”, і да нашага часу створана больш за 700 разнастайных выданняў, у якіх апісваюцца мовазнаўчыя тэрміны. Каля 10% ад гэтай колькасці – працы беларускіх лінгвістаў. Выдадзеныя слоўнікі адрозніваюцца цэлым шэрагам параметраў. Найбольш істотнымі з іх з’яўляюцца наступныя: фармальны тып (аўтаномныя vs. інкарпараваныя), аб’ём рэестру, функцыянальны тып (тлумачальныя vs. перакладныя vs. тлумачальна-перакладныя vs. слоўнікі-рэгістры), тып мажарструктуры (алфавітныя vs. алфавітна-гнездавыя vs. слоўнікі спарадычнай мажарструктуры) і інш.

Відавочна, што пераважная большасць названых параметраў знаходзяцца ў прамой залежнасці ад экстралінгвістычных фактараў, найперш – ад аднесенасці да пэўнай мовазнаўчай традыцыі або школы (нацыянальнай ці рэгіянальнай). Тэрмінаграфічныя працы, створаныя супрацоўнікамі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава,